

MÜVELLEDÜN

MÜVELLEDÜN

(الموَلَدون)

Endülüs'te ilk mühtedilerin
soyundan gelen nesiller.

Sözlükte “doğmuş, doğurulmuş” anlamındaki **müvelled** kelimesi terim olarak ilk devir İslâm tarihinde Doğu'da, dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan yabancı kökenli müslüman köleler (Hz. Peygamber'in Fars ve Habeş asıllı bazı âzatlıları ile aralarında Abbâsî halifeleri Ebû Ca'fer el-Mansûr, Vâsiğ-Billâh ve Kâhir-Billâh'ın annelerinin de bulunduğu Berberî asıllı câriyeler gibi), Batı'da (Endülüs) İslâmîyet'i kabul eden ilk İspanyollar'ın çocukları hakkında kullanılmıştır. İspanyolca'ya **muladi** şeklinde geçen müvelled terimiyle kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir grup araştırmacı, Endülüs'ü fetheden Araplar'ın İspanyol kadınlarıyla evlenmeleri sonucu meydana gelen melez nesle, başka bir grup ise Endülüs'ün fethinden hemen sonra yerli halktan İslâm'a giren ve “müsâlime” (esâlime) adıyla anılan ilk mühtedilerin çocuklarına müvelledün demektedir. Kaynaklardaki bilgiler birinci görüşü kabule imkân vermektedir. Çünkü Endülüs'te Arap babalarla yerli annelerden doğan nesiller, Arap geleneğine göre soyun baba tarafından devam etmesi sebebiyle Mürsiy'e'deki anne tarafı İspanyol kökenli Benî Hattâb ve İşbiliye'deki (Sevilla) Benî Haccâc örneklerinde olduğu gibi Arap sayılmıştır. Öte yandan Ömer b. Hafsûn, Bekir b. Yahyâ, Abdurrahman b. Mervân gibi müvelled liderlerinin ya da Benî Kasî, Benî Angelino, Benî Sabarico, Benî Tavîl, Benî Amrûs gibi ailelerin kökenlerine inildiğinde bunların birkaç nesil geride yerli halktan hıristiyan atalara ulaştıkları açık biçimde görülmektedir.

Endülüs'te müvelledünün ortaya çıkışı İslâmîyet'in yerli halk arasında tedricî şekilde yayılmasının bir sonucudur. İlk fetih yıllarında hıristiyanlar herhangi bir baskı ve zorlamaya mâruz kalmamış, kendi istekleriyle dinlerini değiştirmişlerdir. Bunda, müslüman fâtihterin ülkede Vizigotlar dönemine kıyasla daha âdil bir yönetim kurmaları, küçük çiftçilerin ve kölelerin içinde bulunduğu ağır şartları düzeltmeleri ve yerli halkla aralarında iyi komşuluk ilişkisi kurmaları gibi faktörlerin rolü büyüktür. Ayrıca Endülüs Emevîleri, Doğu'daki Emevî yönetiminden farklı biçimde

malî endişelerle yerli mühtedilerden cizye alma yönüne de gitmemiştir. Müvelledünün III. (IX.) yüzyıldan itibaren Endülüs'teki müslüman nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaya başladığı tahmin edilmektedir. Özellikle ülkenin güney ve doğusundaki bölgeler fetih sonrasında Araplaşma'nın ve İslâmlaşma'nın en yüksek düzeyde gerçekleştiği yerlerdi. İşbiliye ve Tuleytula (Toledo) gibi yerlerde Araplar ve Berberîler şehre yakın köylerde otururken şehir merkezi çoğunluğu müvelledlerden meydana gelen yerli halkın elindeydi. Nüfustaki bu homojen yapının, Tuleytula'nın III. (IX.) yüzyılda ve IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde sık sık merkezî idarenin kontrolü dışına çıkmasını önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Yukarı Sınır (Sağrûla'lâ) bölgesinde de azımsanmayacak bir Arap varlığı ile birlikte nüfusun asıl çoğunluğunu müvelledler oluşturuyordu.

Müvelledün ağırlıklı olarak küçük çiftçilerle zenaatkârlardan teşekkül ediyor ve bunların arasında Benî Kasî, Benî Amrûs, Benî Tavîl, Benî Angelino, Benî Sabarico, Benî Hafsûn, Benî Mervân gibi asilzadelerle mülk sahipleri de bulunuyordu. Müvelledlerin şehirlerde nasıl yaşadığı hususunda yalnız Kurtuba'yla (Cordoba) ilgili bilgiler mevcuttur. Bunlar şehirde daha çok varoşlarda (rabaz) toplanmışlardı. Taşradan gelen işçilerin de yaşadığı mahallelerde ayrıca müsta'riblerden ve özellikle I. Hişâm döneminde sayıları çoğalan fukahadan da gruplar bulunmaktaydı. Fakiherin buradaki halk üzerinde belirgin bir etkisi vardı; nitekim bu etkileri sayesinde I. Hakem'e karşı bütün varoş halkını ayaklanmaya sevkedebilmişlerdi. Ayaklanma sebebiyle 20.000 kişinin sürgün edilmiş olmasına bakarak rabazda kalabalık bir müvelledün nüfusunun yaşadığını söylemek mümkündür. Müvelledler, hilâfet devrine kadar Kurtuba ve Mâride (Merida) dışında Araplar'la ve Berberîler'le pek karışmamıştır. Tuleytula, İşbiliye, İlbire (Elvira) ve Bataleys'in (Badajoz) merkezlerinde ciddi bir Arap ve Berberî nüfusu mevcut değildi. Muhtemelen Veşka (Huesca), Lâride (Lerida) ve Tutîle'de de (Tudela) durum aynı idi; çünkü bu şehirler genelde müvelled ailelerin yönetimindeydi ve müvelledler kendilerinden olmayanlarla birlikte oturmak istemiyorlardı. Buna karşılık gerek şehir merkezlerinde gerekse köylerde müvelledün, müsta'ribün ile (zimmî hıristiyanlar) iç içe yaşıyordu ve bu iki cemaat aralarındaki din farklılığına rağmen birbirleriyle devamlı ilişki halindeydi. Öte yandan sosyal statü-

leri itibarıyla müvelledlerin Araplar'dan daha aşağı bir konumda olduğu anlaşılmalıdır. Nitekim orijinal kaynaklarda Araplar'dan “eşrâf”, müvelledlerden genellikle “âmm” diye söz edilmesi, Arap şairlerinin müvelled topluluklarına “benü'l-abîd” (köle nesli) demesi böyle bir farkın varlığını göstermektedir.

Endülüs tarihinde müvelledün adını öne çıkaran asıl gelişme, III. (IX.) yüzyıl boyunca bu zümre tarafından Emevî yönetimine karşı gerçekleştirilen ayaklanmalardır. Bu ayaklanmaların temelinde iktidarı elinde bulunduran Emevîler'le yerli aristokrat aileler arasında yaşanan nüfus çatışması, devletin fazla vergi alması, bazı idarecilerin ya da Arap topluluklarının buldukları bölgelerde müvelledünü baskı altında tutması gibi faktörler yatmaktaydı. Ayrıca IX. yüzyılın ikinci yarısında merkezî idarenin zayıflaması, Endülüs içindeki müsta'ribün cemaatleriyle kuzeydeki hıristiyan krallıklarının müvelled âsileri desteklemeleri de söz konusu isyanların süreklilik kazanmasını etkilemiştir. IX. yüzyılın ilk yarısında vuku bulan müvelledün ayaklanmaları daha ziyade, merkezî idarenin veya temsilcilerinin kendilerini memnun etmeyen bazı uygulamalarına tepki niteliğinde iken aynı yüzyılın ikinci yarısındakilerin temel gayesi isyan bölgelerinin merkezî idareden koparılması olmuştur. Bu ise müvelledün hareketlerinin birer bağımsızlık mücadelesi şekline dönüşmesi demektir. Bundan dolayıdır ki emirlik döneminin sonlarına doğru Tuleytula, Yukarı Sınır bölgesinin büyük bir kısmı, Aşağı Sınır bölgesi, Güney Endülüs'ün büyük bir kısmı ve Tüdmîr (Teodomiro) merkezî idarenin kontrolünden çıkmıştı. Endülüs Emevî Devleti'ni erken bir dağılma süreciyle karşı karşıya getiren bu hareketler, ayaklanma halindeki şehir ve bölgelerden vergilerin toplanamaması sonucunu doğurmuş ve beytülmalin büyük ölçüde boşalmasına yol açmıştır. Bu durumda askerlere ödenen ücretlerin kısıtlanmasına gidilmiş, bunun üzerine özellikle Arap ve mevâlî askerlerinin bir kısmı, orduyu terkederek İşbiliye ve İlbire'de olduğu gibi geri döndükleri iktâlarını yerli halk aleyhine genişletme çabası içine girmiştir. Müvelledün isyanlarının bir başka sonucu da merkezî idarenin bu hareketlerle uğraşmasından faydalanan hıristiyan krallıklarının Endülüs topraklarına saldırma fırsatı yakalamış olmasıdır. Nitekim ilk ayaklanmalar sırasında Franklar Berşelûne'yi (Barselona) istilâ etmiştir. Navarra Krallığı, Benî Kasî ailesiyle gerçek-

leştirdiği ittifak sayesinde kuruluşunu daha rahat biçimde tamamlamış ve León Kralığı da gerek Benî Mervân'a gerekse Tuleytulalılar'a verdiği destekle nüfuzunu Tuleytula ve Batalyevs'e, hatta Mârîde ve civarına kadar yaymıştır.

İlk defa I. Hakem zamanında ortaya çıkan, II. Abdurrahman ve I. Muhammed dönemlerinde devam eden ve asıl Münzir ile Abdullah'ın iktidar günlerinde yoğunlaşan müvelledün isyanları, X. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde III. Abdurrahman tarafından sona erdirilmiştir. Bu neticenin alınmasında, Abdurrahman'ın merkezî idareyi içinde bulunduğu dağınıklığı kurtarıp kararlı bir şekilde isyan merkezlerinin üzerine gitmesi kadar bazı müvelledün cemaatlerinin içlerindeki bölünmeler de etkili olmuştur. Meselâ İbn Hafsûn'un politik mülahazalarla hristiyan olduğunu ilân etmesiyle birlikte birçok müvelled grubu topluca ondan ayrılmış, hatta ona karşı savaş açmıştır.

Müvelledün hareketlerine son verilmesiyle doğurdukları sonuçlar da ortadan kalkmış ve bunun paralelinde Endülüs yeniden siyasî bütünlüğe kavuşmuştur. Bu ortam içinde hızlı bir ekonomik kalkınma ve sosyal kaynaşma süreci başlamış, bu süreçte kendini Arap, Berberî ya da müvelled olmaktan çok Endülüslü olarak hisseden yeni bir nesil teşekkül etmiştir. Ancak bu gelişme etnik farklılıkların tamamıyla yok olduğu anlamına gelmemekte ve Doğu'daki Şuûbiyye hareketine benzer bir cereyanın V. (XI.) yüzyılın ikinci yarısında Endülüs'te de ortaya çıktığını gösteren bilgiler bulunmaktadır. Öte yandan XII. yüzyılın başlarından itibaren kaynaklarda artık müvelledün adına rastlanmamaktadır. Bilhassa Endülüs'ün kırkın üzerinde küçük emirliğe bölünerek gerçek bir siyasî parçalanmaya mâruz kaldığı mülûkû't-tavâif devrinde tek bir müvelled liderinin yahut devletin görülmemesi dikkat çekicidir. Bu durum söz konusu toplumun öteki unsurlarla kaynaşıp eridiğini göstermektedir. XII. yüzyılda Doğu Endülüs'te sivriyen İbn Merdenîş ve İbn Eşkülüle gibi yerli halktan liderleri müvelledündan saymak mümkünse de bunlar o cemaatin çıkardığı liderler olmaktan çok kendi kabiliyetleriyle temayüz etmiş ve zamanla iktidara ulaşmış şahsiyetlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Una crónica anónima de Abd al-Rahmân III al-Nâsir (nşr. ve trc. E. Lévi-Provençal – E. García Gómez), Madrid-Granada 1950; *Ahbâr mecmû'a*, s. 133 vd.; İbnü'l-Kütyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s.

64-65, 68-69, 88-89, 100 vd.; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*, Kahire 1966, I, 227-228; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 502-503; İbn Hayyân, *el-Muktebes*, s. 294, 299, 300-301, 335, 347-348, 350, 362-363, 368-379, 383, 396; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1963, I, 55, 147-155; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1953, II, 23-24, 53, 363-364; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 74-77, 83, 94-96, 102, 106 vd.; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 129 vd., 289-290; İbnü'l-Atâr Muhammed b. Ahmed el-Ümevî, *el-Veşâ'îk ve's-sicillât* (nşr. P. Chalmeta – F. Corriente), Madrid 1983, s. 405-418; Makkarî, *Nefhu't-ţib* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1367/1949, IV, 166-167; R. Dozy, *Historia de los musulmanes de España*, Madrid 1985, II, tür.yer.; F. J. Simonet, *Historia de los Mozârabes de España*, Madrid 1983, II, s. XV-XXI; E. Lévi-Provençal, *Historia de España* (trc. E. G. Gómez), Madrid 1950, IV, 46-48, 99 vd., 183 vd.; V, 101-107; S. M. Imamuddin, *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain*, Leiden 1965; W. M. Watt, *A History of Islamic Spain*, Edinburgh 1965, s. 30-45, 54-55; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Mine'l-fetih ilâ bidâyeti 'ahdî'n-Nâsir*, Kahire 1969, s. 322 vd.; Anwar G. Chejne, "Islamization and Arabization in al-Andalus: A General View", *Islam and Cultural Change in the Middle Ages* (ed. Speros Vryonis Jr.), Wiesbaden 1975, s. 59-86; a.mlf., *Historia de la España musulmana*, Madrid 1980, s. 105-107; P. Guichard, *al-Andalus*, Barcelona 1976, s. 175, 232-233; R. W. Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval Period*, Massachusetts 1979; Th. F. Glick, *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, Princeton 1979, s. 35 vd.; G. S. Colin, *el-Endelüs* (trc. İbrâhîm Hurşid v.dğr.), Beyrut-Kahire 1980, s. 92-93; İbrâhîm Beydûn, *ed-Devletü'l-Arabiyye fi İsbânyâ*, Beyrut 1980; R. Pastor de Togneri, *Del Islam al Cristianismo*, Barcelona 1985, s. 79 vd.; C. Sánchez-Albornoz, *España Musulmana*, Madrid 1986, I, 162 vd., 285-294, 315-324; Mehmet Özdemir, *Endülüs'de Müvelledün Hareketleri* (doktora tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Müvelledün'un Endülüs Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri", *AÜİFD*, XXXIV (1993), s. 175-208; M. C. Hernandez, *El Islam de al-Andalus*, Madrid 1992, s. 181-182; a.mlf., "The Social Structure of al-Andalus", *The Formation of al-Andalus* (ed. M. Marín), Gateshead 1998, I, 51-83; Ubâde Kûhayle, *Târîhu'n-nasârâ fi'l-Endelüs*, Kahire 1993, s. 39-44; H. Kennedy, *Muslim Spain and Portugal*, London 1996, s. 39, 50-59, 65, 68-70, 74-77, 143; L. Molina, "An Arab Among Muwallads: Muhammad Ibn 'Abd al-Salâm al-Khushani", *The Formation of al-Andalus* (ed. M. Marín), Gateshead 1998, I, 115-128; M. Fierro, "Four Questions in Connection with Ibn Hafsun", a.e., I, 291-328; A. Cutler, "The Ninth Century Spanish Martyrs Movement and the Origins of Western Christian Missions to the Muslims", *MW*, LV (1965), s. 321-329; J. Waltz, "The Significance of the Voluntary Martyrs of the Ninth Century Cordova", a.e., LX/2 (1970), s. 143-159; LX/3 (1970), s. 226-236; F. Corriente, "Haşâ'îşu kelâmi ehli'l-Endelüs", *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mısrî*, XXIII, Madrid 1985-86, s. 59-68; Heffening, "Müvelled", *İA*, VIII, 865-866; P. Chalmeta, "Muwallad", *EI²* (İng.), VII, 807-808.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜVEŞŞAH

(الموشح)

Endülüs'te ortaya çıkan bir şiir türü.

Sözlükte "çift süslemeli gerdanlık; omuzdan koltuk altına kadar uzanan ve iki parçadan oluşan süslü kemer" anlamındaki **vişâh** kelimesinden türeyen **müveşşah** kelimesi "iki temel sanat unsurunu taşıyan şiir" demektir. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen uzun beyitler ile kısa bentler halinde iki temel unsurdan oluşan **tevşîh** diye de adlandırılan bu tür, Endülüs'ün debdebeli ve coşkulu hayatına paralel biçimde III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve daha ziyade çalgı aletleri eşliğinde söylenen halk şarkılarına güfte olarak yazılmıştır. Bu şarkılar, Endülüs'ün sosyal hayatında önemli bir yer işgal eden edebiyat ve eğlence meclislerinde büyük rağbet görmüştür. Ayrıca müveşşah şairlerinin (veşşâh) halife, vali ve emirler tarafından ödüllendirilmesi bu şiir türünün Endülüs'te yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Goldziher, s. 135; Mustafa eş-Şek'a, s. 372). Gerçi Câhiliye devrinin ve daha sonraki dönemin Doğulu şairlerinden İmruülkays b. Hucr, Ebû Nuvâs, Ebû'l-Atâhiye, İbnü'l-Mu'tez ve Dikülcinn'in "musammat" adı verilen müveşşaha benzer bir tür şiir nazmettikleri rivayet edilmektedir (Ahmed Heykel, s. 147). Bu noktadan hareketle müveşşahın Doğu'da ortaya çıkıp Endülüs'e intikal ettiği ve orada gelişip yayıldığı kanaatini iletiren sürenler olmuştur (İbn Ebû Usaybia, II, 72). Ancak araştırmalar İmruülkays'ın böyle bir şiir yazmadığını, adı geçen diğer şairlere nisbet edilen şiirlerin de başka şairlere ait olduğunu göstermiştir (Gomez, XXI [1956], s. 406-407). Ağırılık kazanan telakkiye göre müveşşah, İspanyol gezginci halk ozanlarının belli bir vezin ve kafiyeye uymadan kıtalar halinde okudukları aşk ve kahramanlık şarkılarının etkisiyle (Hannâ el-Fâhûrî, s. 810; *İA*, VIII, 867) Endülüs'teki Arap ve İspanyol kökenli halk arasında doğmuş, zaman içinde kendine has kurallara sahip olarak birçok yönden klasik Arap şiirinden farklı bir yapı ve nitelik kazanmıştır (İbn Haldûn, II, 1402; İhsan Abbas, s. 222).

İbn Haldûn ile birlikte (*Mukaddime*, II, 1403) bazı müellifler, müveşşahın III. (IX.) yüzyılın sonlarına doğru Mukaddem b. Muâfâ ve İbn Abdürabbih ile başladığını kaydediyorsa da günümüzde ulaşılan müveşşahlar, bu tür şiiri ilk defa Ubâde b. Mâüsse-mâ'nın (ö. 422/1031) yazılı hale getirdiğini